

LÀNG NGHỀ DỆT CHIẾU ĐỊNH YÊN - DI SẢN VĂN HÓA PHI VẬT THỂ CẤP QUỐC GIA

• Đỗ Thị Ngọc Bích Tuyên Em¹

1. Giới thiệu làng nghề dệt chiếu Định Yên

Ở nước ta có nhiều làng nghề dệt chiếu nổi tiếng như làng dệt chiếu Hới ở Thái Bình, làng chiếu Kim Chính ở tỉnh Ninh Bình, làng chiếu Lạc Dương ở Hải Phòng, làng chiếu An Thạnh ở Ninh Thuận,... Trong đó không thể không nhắc đến làng nghề dệt chiếu Định Yên tại huyện Lấp Vò tỉnh Đồng Tháp - một những làng nghề dệt chiếu truyền thống nổi tiếng:

“Định Yên có vựa chiếu to

Lấy chông xứ Định (Yên) khỏi lo chiếu nằm”

Huyện Lấp Vò, tỉnh Đồng Tháp không chỉ được biết đến như là quê hương của những cánh đồng lúa menh mông, những vườn cây trù phú, mà nơi đây còn là cái nôi của nghề dệt chiếu truyền thống - làng chiếu Định Yên. Làng nghề dệt chiếu Định Yên với lịch sử hình thành và phát triển hơn 100 năm tại mảnh đất miền Tây. Làng nghề dệt chiếu nơi đây đã trải qua rất nhiều giai đoạn khác nhau, có lúc hưng thịnh, có lúc trầm lắng, song người dân nơi đây vẫn luôn gắn bó với nghề cha truyền con nối này.

Từ lúc sinh ra cho đến lúc trở về cùng đất mẹ, chiếc chiếu luôn đồng hành trên từng bước đường đời của người dân xã Định Yên. Tuy thặng trầm, vất vả nhưng người dân Định Yên vẫn một lòng nuôi dưỡng nghề cha truyền con nối suốt hơn trăm năm qua. Để làm ra tấm chiếu, bà con đã bỏ không ít công sức, mồ hôi, trải qua rất nhiều công đoạn để có một chiếc chiếu đẹp, nào là chập trôn, nhuộm lát, xỏ trôn, dệt, bẽ bìa, phơi nắng,... Đôi tay của

¹ HVCH, chuyên ngành Việt Nam học, Trường ĐH KHXH&NV, ĐHQG TP HCM.

người thợ dệt nhuộm màu xanh, đỏ, tím, vàng, những chiếc áo cũng thâm đen do bị màu nhuộm lác bám vào, tất cả đã cùng nhau thổi hồn vào từng chiếc chiếu.

Từ những năm 1920, nghề dệt chiếu ở Định Yên phát triển, nguyên liệu tại chỗ không đủ, phải mua thêm lát chẻ sẵn, phơi khô từ Sa Đéc và các nơi khác như vùng Vũng Liêm - Vĩnh Long. Trước 1954, chiếu Định Yên nhờ chất lượng, mẫu mã đa dạng, giá cả phải chăng, phù hợp với mọi đối tượng tiêu dùng nên “tiếng lành” ngày càng vang xa, ghe thương hồ chở bán khắp vùng đồng bằng sông Cửu Long, lên đến Nam Vang (Campuchia).

Năm 2012, Bộ Văn hoá, Thể thao và Du lịch đã đưa làng nghề dệt chiếu vào danh mục Di sản văn hoá phi vật thể quốc gia.

2. Nguyên liệu, sản phẩm và kỹ thuật của làng nghề dệt chiếu Định Yên

Nguyên liệu phục vụ cho nghề dệt chiếu chủ yếu là lát, trôn, chỉ, phẩm màu. Ngày xưa, lát được người dân trồng tại địa phương, nhưng ngày nay hầu hết diện tích đất canh tác được người dân sử dụng cho việc trồng lúa nên lát được mua về từ vùng Vũng Liêm - tỉnh Vĩnh Long, do thương lái chở đến tận chỗ bán. Những nguyên vật liệu khác như phẩm màu, trôn, chỉ,... cũng được tàu thuyền chở đến cung cấp.

Sản phẩm chiếu Định Yên có rất nhiều chủng loại, kích cỡ, mẫu mã đa dạng và phong phú, gồm chiếu bông vuông hình con cờ, chiếu bông động phòng hoa chúc, chiếu Trà Niên, chiếu trắng, chiếu hoa văn, chiếu vẩy ốc, chiếu cổ,... Mỗi loại chiếu có chiều dài thống nhất 2m, chiều ngang 1,4 - 1,6 m, giá bán dao động từ 85.000 đến 120.000 đồng/đôi chiếu, tùy theo chủng loại, kích cỡ. Có những đôi chiếu mẫu đẹp, giá bán lên tới 150.000 đồng.

Trong quá trình sản xuất, người thợ Định Yên đã biết tiếp thu, chọn lọc những cái hay cái đẹp của những nơi khác để tạo ra cái đặc sắc cho sản phẩm của mình. Họ làm cẩn thận từ khâu đầu đến khâu cuối của quá trình dệt, sao cho sản phẩm thật hoàn hảo. Khung dệt cũng được cải tiến không ngừng, mẫu mã hàng luôn thay đổi. Tất cả đã tạo ra những sản phẩm chiếu đáp ứng được nhu cầu cao và đa dạng của người tiêu dùng.

Thời điểm hưng thịnh và phát triển nhất của làng nghề dệt chiếu Định Yên là vào những năm 80 của thế kỷ XX, chiếu Định Yên đã được xuất khẩu sang các nước Đông Âu, Liên Xô (trước đây), Campuchia, Thái Lan,... được người tiêu dùng nước ngoài rất ưa chuộng. Làng nghề dệt chiếu Định Yên ngày đó rất nhộn nhịp, hàng làm ra không đủ bán, tạo nguồn lao động và thu nhập đáng kể cho người dân trong vùng. Những năm gần đây, tuy bị cạnh tranh với các sản phẩm chiếu nhựa, chiếu tre, chiếu gỗ,... nhưng làng nghề dệt chiếu truyền thống ở xã Định Yên vẫn tìm được chỗ đứng của mình, nhờ áp dụng máy móc vào dệt chiếu, thay đổi kiểu dáng, mẫu mã phù hợp thị hiếu người tiêu dùng. Theo thống kê, toàn xã Định Yên hiện có gần 400 máy dệt chiếu, hơn 50 máy may bia chiếu, hai máy se chỉ và hai máy lau bóng sản phẩm, năng suất từ một triệu chiếc tăng lên hơn 1,5 triệu chiếc chiếu thương phẩm các loại mỗi năm.

3. Những giá trị của làng nghề dệt chiếu Định Yên

- Giá trị văn hoá - xã hội

Chiếc chiếu từ xa xưa đã gắn liền với đời sống người Việt. Nó là vật dụng thân quen với cuộc sống của người dân Việt Nam. Hơn thế, chiếu đã trở thành biểu tượng cho tình cảm của bản thân, gia đình (manh chiếu bó thân, tình chăn chiếu) hay vị thế xã hội (chiếu trên, chiếu dưới,...). Gia đình khá giả thì sắm chiếu bông, chiếu vẩy ốc, chiếu con cò, chiếu cổ,... Gia đình bình dân thì chiếu trắng, chiếu thường. Chiếu dùng để nằm, làm chăn; để bày mâm cỗ và đôi khi đến phút cuối cuộc đời, người và chiếu vẫn gắn bó không rời. Tuy bây giờ chiếu ít còn được sử dụng ở chốn thị thành, nhưng ở những vùng nông thôn thì chiếu vẫn giữ vị trí độc tôn. Ngày trước, khi có lễ lạc, đình đám, người ta vẫn trải những chiếc chiếu đẹp nhất, tốt nhất để những người cao tuổi, có chức sắc ngồi bàn chuyện. Trong lễ cưới của người Việt xưa, chiếu cũng được liệt vào hàng phẩm vật không thể thiếu.

“Giúp em đôi chiếu em nằm

Đôi chăn em đắp, đôi tằm em đeo”

Ông bà ngày xưa thường sắm sửa cho cặp vợ chồng mới cưới một cặp chiếu tốt có hình loan, phượng hay chữ song hỷ, cầu mong đôi trẻ chung sống tâm đầu ý hợp, vui vẻ trọn đời. Phải thế chăng mà mặc nhiên chiếc chiếu trở thành nhân chứng của bao mối duyên tình nồng thắm cho đến ngày răng long đầu bạc. Cũng không phải không có trường hợp “ở chưa rách chiếu” đã thôi nhau, nhưng lỗi đâu ở chiếc chiếu... Có lúc chiếu cũng ôm nỗi buồn cho những mối tình đơn phương như bài tân cổ “Tình anh bán chiếu” của soạn giả Viễn Châu:

“Hò ơi! Chiếu Cà Mau nhuộm màu tươi thắm

Công tôi cực lắm mưa nắng dãi dầu

Chiếu này tôi chẳng bán đâu, tìm em không gặp

Hò ơi... tìm em không gặp tôi gói đầu mỗi đêm.”

Ở làng chiếu Định Yên còn có một nét văn hoá đặc sắc nữa là “Chợ ma”. Nhìn từ phía xa, trong ánh sáng lập lờ của những ánh đuốc, bóng người qua lại trong màn đêm giống như những bóng ma. Nếu trên bờ có rừng chiếu đầy màu sắc rực rỡ, chen nhau dưới ánh đuốc thì dưới bến, ghe, xuồng của cả trăm người buôn chiếu từ các tỉnh đến chọn hàng cũng kẻ nhau san sát. Thông thường, mỗi người buôn chiếu đậu ghe tại bến sông vài đêm, mua chừng 500 - 1000 chiếc là nhớ neo, đi bỏ mối hoặc bán lẻ khắp vùng sông nước Cửu Long; còn người bán được hàng cũng trở về tiếp tục công việc hàng ngày.

Thời điểm bắt đầu nhóm chợ không ổn định, đêm hôm sau sớm hơn hôm trước một giờ. Vì ban ngày người sản xuất bận dệt chiếu, thương lái cũng bận đi mua bán, do đó việc họp chợ chỉ diễn ra vào ban đêm. Và theo một người lớn tuổi thì sở dĩ họp chợ vào ban đêm còn là để tránh sưu thuế.

Hàng năm chợ chiếu Định Yên tiêu thụ hàng triệu sản phẩm các loại khắp vùng đồng bằng sông Cửu Long và miền Đông Nam Bộ. Chiếu thường bán chạy nhất vào khoảng tháng chạp, giêng hai. Đây là một nét văn hoá truyền thống đặc sắc của người Định Yên, tuy là chợ nhưng chợ chiếu không giống với bất kỳ loại chợ nào khác trên cả nước. Chợ

chiếu không cần có quây, sạp kinh doanh mà vẫn tập nập người mua kẻ bán. Một điểm đặc biệt khác là ở đây người bán thì đi, đứng, trong khi người mua lại ngồi. Người mua chiếu tìm một chỗ ngồi chờ còn người bán ôm hoặc vác chiếu trên vai lượn khắp khu chợ để chào hàng. Nơi đây nhộn nhịp những cô gái trẻ ngược xuôi mời chào sản phẩm chiếu đủ loại, đa dạng về màu sắc, hoa văn, từ chiếu trắng thường cho đến chiếu vẩy ốc, chiếu Trà Niên, chiếu con cờ, chiếu cưới trang trí lộng lẫy,... Chiếu được bán si và lẻ với giá cao thấp khác nhau tùy theo mẫu mã và độ dày mỏng, thưa khít,...

Ngoài là chợ chiếu đầu mối, Định Yên còn là nơi tập trung của tàu thuyền khắp mọi nơi như Sa Đéc, Vĩnh Long,... về đây bán trôn, bồ, lát, phẩm màu, những nguyên liệu phục vụ cho sản xuất chiếu, khiến chợ đêm càng thêm nhộn nhịp, để lại ấn tượng khó phai trong lòng du khách trên bước lữ hành.

Theo nhu cầu của thị trường, việc dệt chiếu và hình thức mua bán đã có phần thay đổi theo thời gian. Giờ đây khi đến với làng chiếu Định Yên, chúng ta không còn thấy không khí nhộn nhịp của “chợ ma” ngày nào. Do hệ thống giao thông nông thôn đã được đầu tư khá hoàn chỉnh, các phương tiện chuyên chở có thể đi sâu vào tận thôn, xóm để thu mua trực tiếp sản phẩm một cách nhanh chóng và tiện lợi. Tuy thế nét văn hoá của “chợ ma” ngày xưa vẫn còn sống mãi trong tâm thức của những người dân nơi đây, cũng như những ai đã từng tham gia phiên “chợ ma” dù chỉ một lần.

- Giá trị kinh tế làng nghề

Làng nghề dệt chiếu Định Yên nằm ở bốn ấp là ấp An Lợi A, ấp An Lợi B, ấp An Bình, ấp An Khương, xã Định Yên, huyện Lập Vò, tỉnh Đồng Tháp. Hiện tại xã Định Yên có khoảng 1.527 hộ (chiếm hơn 34% tổng số hộ trong xã) tham gia các hoạt động có liên quan đến nghề dệt chiếu.² Làng nghề dệt chiếu Định Yên đã giải quyết được lượng lao động nhàn rỗi ở địa phương, tăng thu nhập cho gia đình, góp phần xoá đói giảm nghèo.

Theo kết quả điều tra, trong số hộ tham gia hoạt động sản xuất chiếu ở Định Yên thì có 44% hộ chuyên làm nghề (hộ chuyên), 56% hộ vừa tham gia hoạt động nghề vừa làm thêm những hoạt động khác như trồng trọt, chăn nuôi, buôn bán,... để kiếm thêm thu nhập cho gia đình (hộ kiêm). Thu nhập bình quân của các hộ làng nghề năm 2011 là 54, 1 triệu đồng/hộ/năm. Trong đó, thu nhập bình quân của hộ chuyên cao hơn hộ kiêm: hộ chuyên là 75,5 triệu đồng/hộ/năm, hộ kiêm là 37,3 triệu đồng/hộ/năm³. Phần lớn các hộ tham gia nghề dệt chiếu vì làng nghề này mang tính chất truyền thống (92,9% số hộ được hỏi). Mỗi hộ có số lao động trung bình là 3 người, trình độ chủ yếu là tiểu học và trung học cơ sở (chiếm 83,54%). Thu nhập bình quân của lao động thuê là 804 ngàn đồng/tháng. Hầu hết các hộ làng nghề đều cho rằng sản phẩm làm ra đáp ứng được yêu cầu chất lượng, mẫu mã

² “Hiệu quả hoạt động sản xuất kinh doanh của làng nghề dệt chiếu Định Yên - Đồng Tháp” (Tạp chí khoa học 2011 của Đại học Cần Thơ), đọc từ: file:///C:/Users/welcome/Downloads/trongtruong_so20a_24.pdf (đọc ngày: 11/12/2014).

³ Hiệu quả hoạt động sản xuất kinh doanh của làng nghề dệt chiếu Định Yên - Đồng Tháp (Tạp chí khoa học 2011 của Đại học Cần Thơ), đọc từ: file:///C:/Users/welcome/Downloads/trongtruong_so20a_24.pdf (đọc ngày: 11/12/2014).

và chủng loại; riêng về số lượng thì chỉ đáp ứng ở mức độ trung bình. Sản phẩm làm ra được tiêu thụ tại chỗ chiếm 97,6%; trong đó thông qua thương lái chiếm 86,9%. Tuy nhiên, quy mô sản xuất còn nhỏ lẻ, phân tán. Các hộ tham gia làng nghề đều vướng một số khó khăn chung như: thiếu vốn, thiếu lao động, kỹ thuật công nghệ và thiết bị⁴.

4. Kết luận

Làng nghề dệt chiếu Định Yên đóng vai trò quan trọng trong việc giải quyết việc làm và tạo thu nhập cho người dân, đặc biệt là những lao động nghèo ít đất canh tác. Làng nghề dệt chiếu Định Yên không những mang lại giá trị văn hoá mà còn mang lại hiệu quả về mặt kinh tế - xã hội. Tuy nhiên, hoạt động của làng nghề hiện nay cũng cho thấy bà con đang gặp không ít khó khăn như thiếu vốn, trang thiết bị sản xuất lạc hậu. Vì thế, địa phương cần có một kế hoạch tổng thể nhằm bảo tồn, duy trì và phát triển làng nghề dệt chiếu trong thời gian tới nhằm phát triển kinh tế - xã hội ở địa phương cũng như bảo tồn nét văn hoá đậm đà bản sắc dân tộc ở Định Yên.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Bùi Văn Vương (2002), *Làng nghề thủ công truyền thống Việt Nam*, Nxb Văn hoá - Thông tin.
2. Phan Thị Yến Tuyết (2002), *Xóm nghề và Nghề thủ công truyền thống Nam Bộ*, Nxb Trẻ.
3. Trần Minh Yên (2004), *Làng nghề truyền thống trong quá trình công nghiệp hoá, hiện đại hoá*, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
4. “Hiệu quả hoạt động sản xuất kinh doanh của làng nghề dệt chiếu Định Yên - Đồng Tháp” (*Tạp chí khoa học 2011 của Đại học Cần Thơ*), đọc từ: file:///C:/Users/welcome/Downloads/trongtruong_so20a_24.pdf (đọc ngày: 11/12/2014).
5. Tinhte.vn, 6/7/2014, *Làng chiếu quê tôi*, nguồn: *Ban truyền thông - Quan hệ quốc tế Hiệp hội Làng nghề Việt Nam*, đọc từ: <http://langnghevietnam.vn/?go=New&page=d&igid=666&iid=16231> (đọc ngày: 10/12/2014).
6. Phúc Nguyễn, 4/8/2014, *Giữ hồn làng chiếu*, nguồn: *SGGP online*, đọc từ: <http://donghanhchungphattrien.vn/Contest/Article/giu-hon-lang-chieu> (đọc ngày: 7/12/2014).
7. Uyên Phương, 19/2/2014, *Làng nghề chiếu Định Yên: Nỗ lực giữ nghề*, nguồn: <http://daidoanket.vn/index.aspx?Menu=1395&chitiet=76580&Style=1> (đọc ngày: 5/12/2014).
8. Báo Pháp Luật TP HCM, 16/11/2012, *Chợ lạ miền Tây: Độc đáo chiếu chợ phiên*, nguồn: <http://vietnamnet.vn/vn/doi-song/97136/cho-la-mien-tay-doc-dao-chieu-cho-phiên.html> (đọc ngày: 6/12/2014).
9. Báo Người đưa tin, 19/10/2012, *Ký ức về khu “chợ ma” miền sông nước*, nguồn: <http://news.zing.vn//Ky-uc-ve-khu-cho-ma-mien-song-nuoc-post279982.htmlredirected> (đọc ngày: 6/12/2014).

⁴ Hiệu quả hoạt động sản xuất kinh doanh của làng nghề dệt chiếu Định Yên - Đồng Tháp (*Tạp chí khoa học 2011 của Đại học Cần Thơ*), đọc từ: file:///C:/Users/welcome/Downloads/trongtruong_so20a_24.pdf (đọc ngày: 11/12/2014).